

ARTYKUŁ

Aleksandra Wentkowska*

**STOSOWANIE PRAWA WSPÓLNOTOWEGO
PRZEZ SĄDY KRAJOWE
W ŚWIELE DOŚWIADCZEŃ FRANCUSKICH**

Scharakteryzowanie poniżej francuskiego systemu prawnego ma na celu przedstawienie przykładowej analizy relacji pomiędzy Trybunałem Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich a sądami krajowymi. W większości państw członkowskich uznanie przez sądy zasady supremacji, czy skutku bezpośredniego nie odbyło się na zasadzie jednorazowej akceptacji w orzeczeniu sądowym. Wywiera to szczególne implikacje dla sytuacji Polski w aspekcie jej uczestnictwa w strukturach europejskich.

1. Zagadnienia konstytucyjne

System francuski, pomimo faktu, że sprawiał „problemy” związane z akceptacją prawa wspólnotowego opiera się na monistycznym stosunku prawa krajowego do prawa międzynarodowego. Znajduje to potwierdzenie bezpośrednio w Konstytucji z 1958¹ roku, która przewiduje pierwszeństwo zawartych traktatów międzynarodowych i umów nad prawem

* Dr Aleksandra Wentkowska – absolwent Uniwersytetu Śląskiego, doktorat obroniony w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Prawa Europejskiego Uniwersytetu Śląskiego, asystent w Katedrze Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ Konstytucja z 4 października 1958 r. z późniejszymi zmianami.

krajowym². Traktaty te powinny zostać prawidłowo przyjęte i ratyfikowane zgodnie z obowiązującym prawem, nabierają zaś mocy wiążącej od chwili ich opublikowania. Jednakże, jeśli Conseil Constitutionnel stwierdzi, że w traktacie, który ma być zawarty znajdują się postanowienia sprzeczne z Konstytucją, to wprowadzić może on zostać zawarty, ale tylko pod warunkiem wcześniejszej zmiany Konstytucji³. W ten sposób traktaty pozostają nadal podporządkowane normom konstytucyjnym.

Analiza stosowania prawa wspólnotowego w przypadku francuskim jest dość skomplikowana, ponieważ dokonywać jej należy na płaszczyźnie dwóch Konstytucji: z 27 października 1946 r. oraz 4 października 1958 r. Pierwsza z tych Konstytucji przychylniej była nastawiona do uczestnictwa w strukturach europejskich, zgadzając się nawet na ograniczenie suwerenności (*limitations*)⁴ w takim stopniu, jaki jest konieczny do stworzenia oraz zachowania pokoju. W czasie istnienia tego postanowienia zawarte zostały właśnie Traktaty Wspólnotowe⁵. Natomiast Konstytucja z 1958 r., która weszła w życie 10 miesięcy po ratyfikacji Traktatów, ogranicza się jedynie do powołania m.in. na zasadę suwerenności narodowej oraz akceptację preambuły konstytucji 1946 r. Należy podkreślić, iż Konstytucja Francuska przywiązuje znaczną wagę do suwerenności państwowej poświęcając jej kilka początkowych artykułów⁶.

Conseil Constitutionnel uznaje, że nie mogą być naruszone „zasadnicze przesłanki wykonywania suwerenności narodowej”, a Konstytucja sprzeciwia się „przeniesieniu suwerenności”. Wprowadzić Preambuła do Konstytucji z 1946 roku pozwala na ograniczenie suwerenności („*limitations*”), to jednak nie jest to równoznaczne z jej przekazaniem

² Art. 55, *Les traités ou accords régulièrement ratifiés ou approuvés ont, dès leur publication, une autorité supérieure à celle des lois, sous réserve, pour chaque accord ou traité, de son application par l'autre partie.*

³ Art. 54, *Si le Conseil Constitutionnel, saisi par le Président de la République, par le Premier Ministre, par le Président de l'une ou l'autre assemblée ou par soixante députés ou soixante sénateurs, a déclaré qu'un engagement international comporte une clause contraire à la Constitution, l'autorisation de ratifier ou d'approuver l'engagement international en cause ne peut intervenir qu'après révision de la Constitution.*

⁴ Art. 15 Preambuły Konstytucji IV Republiki z 10.04.1946.

⁵ Ustawa nr 52-387 z 10.04.1952 oraz dekret nr 52-993 z 20.08.1952 ratyfikujące Traktat EWWS oraz ustawa nr 57- 880 z 2.08.1957 oraz dekret nr 58- 84 z 28.01.1958, ratyfikujące Traktat o EWG oraz Euratom.

⁶ Np. Tytuł I - Suwerenność art. 2-4, podkreśla, że: „*La souveraineté nationale appartient au peuple*”

(„*transfert*”) ⁷. Wydaje się, że nie jest jasne, „w którym miejscu ma przebiegać granica między dozwolonym przez konstytucję ‘ograniczeniem’, a zabronionym ‘przeniesieniem’ suwerenności na rzecz Wspólnot” ⁸. W następstwie tej decyzji Conseil Constitutionnel dodała, że traktat międzynarodowy powinien zachowywać istotne czynniki wpływające na wykonywanie suwerenności krajowej, powołując się na tożsamość narodową oraz gwarancje ochrony podstawowych praw i wolności ⁹. Później jednak, Conceil Constitutionnel zmodyfikowała swój pogląd, uważając, że nie ma przeszkody w formie wykonywania suwerenności narodowej, przy podziale kompetencji między państwem a instytucjami Wspólnot. Stało się to przy okazji badania konstytucyjności Traktatu z Schengen, gdzie po raz pierwszy Conseil Constitutionnel nie powoływała się na swoje poprzednie orzeczenia, dokonując wyraźnego podziału pomiędzy przekazywaniem a ograniczeniem suwerenności (choć nadal nie definiując ich) ¹⁰.

2. KONTROLA INSTYTUCJI KRAJOWYCH

Specyfika francuskiej kontroli sądowej polega na tym, że występują tu trzy sądy najwyższe (Conseil d’Etat, Cour de Cassation oraz Conseil Constitutionnel), zajmujące się odpowiednio badaniem konstytucyjności aktów prawnych, kontrolą prawa cywilnego oraz prawa administracyjnego, które funkcjonują niezależnie.

2.1 Conseil Constitutionnel

Conseil Constitutionnel, który to organ sprawuje kontrolę prawną nad przestrzeganiem „*bloque constitutionnel*” ¹¹, zwrócił uwagę na pozorną jednoznaczność norm konstytucyjnych związanych z kontrolą

⁷ C.C., 30.12.1976, Rec., 15.

⁸ D. Rousseau, *Droit du contentieux constitutionnel*. Monchrestien, 1990; podobnie J. Barcz, *Konstytucje państw członkowskich Wspólnot Zachodnioeuropejskich w państwach członkowskich. Problemy konstytucyjno-prawne*. PISM, Warszawa, 1991., str. 25.

⁹ C.C., 22.05.1985, Rec, 15.

¹⁰ C.C., 25.08.1991.

¹¹ W skład którego wchodzi Konstytucja z 1958 roku, Preambuła Konstytucji z 1946 roku, Deklaracja Praw Człowieka z 1789 roku oraz niektóre powszechne zasady prawa).

prawa międzynarodowego. Właściwość do rozstrzygania o prawidłowym rozdziale kompetencji pomiędzy Francją a instytucjami wspólnotowymi wypływa z kompetencji do orzekania o zgodności traktatów międzynarodowych z normami konstytucyjnymi¹². Już w 1970 roku Conseil miała się wypowiedzieć na temat wpływu na porządek francuski fuzji Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej z Europejską Wspólnotą Węgla i Stali oraz nowych zasad budżetu wspólnotowego¹³. Conseil Constitutionnel zajęła stanowisko popierające dalszą integrację, uznając, że decyzja ta dotyczy wewnętrznego funkcjonowania Wspólnot, co oznacza, że poprzez to, nie wpływa na równowagę pomiędzy obydwojema porządkami prawnymi.

W sprawie z 1975 roku (dość niejasno zresztą) Conseil Constitutionnel orzekła, że „prawo niezgodne z Traktatem nie jest w związku z tym sprzeczne z Konstytucją”¹⁴. Z interpretacji natomiast przepisu Konstytucji, który nakłada na Conseil Constitutionnel obowiązek kontroli konstytucyjnej aktów prawnych, nie wynika obowiązek przeprowadzenia dodatkowej kontroli.¹⁵ Orzeczenie to spotkało się z powszechną aprobatą doktryny, która w owym czasie w europejskim procesie integracyjnym upatrywała zagrożenia dla podstawowych zasad francuskiego porządku konstytucyjnego¹⁶. Kolejne orzeczenia zbliżały się już do linii orzecznictwa ETS, uznając np. że przepisy związane z zatrudnieniem w sektorze publicznym (art. 48.4 TWE) nie „podważają koniecznych warunków do wykonywania suwerenności narodowej”. Zgodnie z powyższym Conseil Constitutionnel wydała kilka ważnych decyzji na temat zgodności z prawem wspólnotowym dotyczących:

1. prawa o dostępie obywateli innych państw członkowskich do francuskiej służby cywilnej;¹⁷

¹² Art. 61 Konstytucji.

¹³ C.C. 19.06.1970, Rec. 15.

¹⁴ CC 15.01.1975, IVG.

¹⁵ Art. 61, *Les lois organiques, avant leur promulgation, et les règlements des assemblées parlementaires, avant leur mise en application, doivent être soumis au Conseil Constitutionnel qui se prononce sur leur conformité à la Constitution.*

¹⁶ Jak np. zwolennicy koncepcji de Gaulla L. Favereau, L. Philip, *Grands décisions du Conseil Constitutionnel*, Paris, 1979.

¹⁷ Decyzja 91-293 DC z 23.07.1991 J.O.R.F. 9854.

2. prawa uznającego Konwencję wprowadzającą Układ z Schengen z 14.07.1985 o stopniowym znoszeniu kontroli na wspólnych granicach układających się państw;¹⁸

3. prawa zmieniającego przepisy dotyczące azylu w związku z Układem z Schengen;¹⁹

4. prawa ratyfikującego Traktat z Maastricht;²⁰

5. statutu Banku Francuskiego.²¹

2.2. Cour de Cassation

Decyzja Conseil Constitutionnel stworzyła podstawę dla rozwoju doktryny prawa wspólnotowego we francuskim porządku prawnym przez sądy krajowe. Jako pierwszy tendencję tę podchwycił Cour de Cassation, dokonując rewizji własnej klasycznej doktryny Mattena²², która rozwiązywała konflikt dotyczący relacji prawa krajowego do międzynarodowego w zależności od chwili wejścia w życie prawa krajowego. Zgodnie z jej założeniami, kwestia jest jednoznaczna, gdy ratyfikowany traktat międzynarodowy wchodzi w życie i jednocześnie unieważnia prawo wcześniej obowiązujące. Natomiast problem powstaje w przypadku, gdy sąd uzna, iż przepis prawa krajowego wprowadzony później do porządku prawnego jest sprzeczny z traktatem. W związku z tym uznano, że w pierwszej fazie sędzia powinien rozwiązać konflikt poprzez znalezienie odpowiedniego rozwiązania, a jeśli to nie będzie możliwe, to powinien uznać prawo krajowe, ze względu na to, że „nie może znać innej woli niż tej, która wynika z tego prawa”. Sądy w ten sposób nie robią niczego innego jak stosują generalną zasadę *lex posterior derogat legi priori*. Bardzo szybko jednak zaczęto krytykować doktrynę za jej kompromisowość, która była w zasadzie nieracjonalna, gdyż z jednej strony chciała utrzymać pierwszeństwo prawa traktatowego, a z drugiej nie naruszać powagi aktów ustanowionych przez Parlament²³.

¹⁸ Decyzja 91-294 DC z 15.07.1991 J.O.R.F 10001.

¹⁹ Decyzja 93-325 DC z 18.08.1993 J.O.R.F 11722.

²⁰ Decyzja 92-313 DC z 23.08.1992 J.O.R.F. 13337.

²¹ Decyzja 93-324 DC z 05.08.1993 J.O.R.F. 11014.

²² Doktryna ta wywodzi się od konkluzji Prokuratora Generalnego Mattera w sprawie *Dalloz*, (Sanchez Cass.civ 22.12.1931, (1932) 1)

²³ Na tych podstawach zostało również wydane orzeczenie Conseil d'Etat w sprawie *Kirkwood* z 30.05.1952, *Receuil Lebon*, 1952.

Separując się w pewnej mierze od tego wnioskowania, Cour de Cassation, opowiedział się za wykładnią Konstytucji na zasadach wynikających ze sprawy *Costa v ENEL*. Sąd ten wprawdzie starał się znaleźć wyjście kompromisowe, lecz ostatecznie uznał, że podstawą dla wprowadzenia do porządku francuskiego prawa wspólnotowego jest zarówno art. 55 Konstytucji jak i specyficzny charakter prawa wspólnotowego²⁴. Pomimo tego, iż orzeczenie to nie zostało pozytywnie przyjęte, to Cour de Cassation opiera się na nim do chwili obecnej w pełni uznając również orzecznictwo ETS²⁵. Z tego powodu jest on traktowany za najbardziej pro-europejski sąd najwyższy we Francji²⁶, co francuski dziennik *Le Monde* skwitował stwierdzeniem: „Cour de Cassation został zarażony wirusem supranacjonalności”²⁷.

2.3 Conseil d'Etat

Kwestia interpretacji prawa wspólnotowego spowodowała wypracowanie przez sądownictwo tzw. teorii aktu przejrzystego (*la théorie de l'acte clair*), opierającego się na tym, że jeżeli dane przepisy traktatowe nie wymagają interpretacji, to są wtedy stosowane przez sąd, w przeciwnym przypadku zwraca się on z pytaniem o interpretację do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, którego odpowiedź jest wiążąca. Początkowo było to powodem unikania kierowania pytań prawnych do Trybunału przez sądownictwo administracyjne, a także Conseil d'Etat. Conseil d'Etat była nawet tak przeciwna prawu wspólnotowemu, że w 1968 roku w sprawie *Semoules*²⁸ uznała nie do zaakceptowania supremację prawa wspólnotowego, które miało godzić w zasadę podziału władzy oraz odejmować Conseil d'Etat kompetencje kontroli prawa.

Stanowisko to, było na tyle zakorzenione w decyzjach Conseil d'Etat, że w 1977 roku ETS bezpośrednio zwrócił uwagę w sprawie

²⁴ Sprawa *Jacques Vabre*, 24.05.1975, chambre mixte, Dalloz (1975), A.J.D.J. (1975).

²⁵ “If we add to this development the fact that the Cour de Cassation has never had any problems with the doctrine of direct effect, its degree of compliance with the ECJ and EU law is almost perfect”. J. Plötner, *Report on France*, [In:] *The European Courts and National Courts- Doctrine and Jurisprudence*. A. M. Slaughter, A.S. Sweet, J.H.H. Weiler, *op.cit.*, str. 45.

²⁶ *Ibidem*, str. 44.

²⁷ *Le Monde* 23.09.1980, str.14.

²⁸ C.E., 1.3.1968, *Syndicat general des fabricants de semoule*, A.J.D.A. (1968).

*Simmenthal*²⁹, że „sędzia krajowy jest zobowiązany do zapewnienia pełnej efektywności norm prawa wspólnotowego poprzez pominięcie, w razie konieczności, jakichkolwiek sprzecznych norm prawa krajowego, nawet późniejszych”. W 1970 roku, po raz pierwszy, Conseil d’Etat zwróciła się z pytaniem prawnym do Trybunału Sprawiedliwości, jednakże nie zmieniło to całkowicie stosunku do orzecznictwa Trybunału, których skutki prawne ograniczone są jedynie do kwestii określonych w pytaniu prawnym. Pierwszymi zmianami w antywspólnotowym zapatrywaniu była decyzja w sprawie *Smanor*³⁰ przyzwalająca sędziemu administracyjnemu na badanie zgodności rozporządzeń, opartych na późniejszych ustawach z traktatem międzynarodowym.

Przełomowym natomiast momentem³¹ stała się decyzja w sprawie *Nicolo*³², w której Conseil d’Etat badała ustawę o organizowaniu wyborów europejskich w świetle art. 227.1 Traktatu. W doktrynie podkreśla się, że sprawa *Nicolo* powinna być analizowana w kontekście konkretnych warunków prawa i procedury francuskiej³³. Przede wszystkim spośród trzech głównych kategorii sędziów francuskich (konstytucyjny, administracyjny oraz powszechny) w świetle orzecznictwa Conseil d’Etat, jedynie sędzia administracyjny nie jest kompetentny do badania pierwszeństwa prawa wspólnotowego nad prawem krajowym. Oczywiście to stanowisko skrytykowane zostało przez doktrynę, jako całkowicie sprzeczne z zasadami wywiedzionymi przez ETS oraz pozostawiające Conseil d’Etat w całkowitej izolacji w stosunku do pozostałych państw członkowskich. Conseil d’Etat w orzeczeniu *Nicolo* nie zawarła uzasadnienia, mimo bardzo poważnej zmiany swojego stanowiska. Pewną sugestią jest przywołanie art. 55 Konstytucji dla uzasadnienia tezy, iż pierwszeństwo prawa wspólnotowego nad prawem krajowym znajduje oparcie właśnie w tym przepisie Konstytucji³⁴.

²⁹ Sprawa *Simmenthal*, C- 70/77, ECR, 1978.

³⁰ C.E. 19.11.1986, Rec.

³¹ Jak podkreśla P. Manin nawet niektóre dzienniki zamieściły o tym orzeczeniu informacje, P. Manin, *The Nicolo case of the Conseil d’Etat: French constitutional law and the supreme administrative court’s acceptance of the primacy of Community law over subsequent national statute law*. CMLR, 28/1991, str. 499.

³² C. E. Ass., 20.10.1989, Dalloz, 1990.

³³ P. Manin, *The Nicolo case of the Conseil d’Etat...*, str. 505.

³⁴ Tym samym Conseil d’Etat zaakceptowała stanowisko prezentowane przez Commissaire du Gouvernement P. Frydmana.

Uznany wreszcie został fakt, że w przypadku konfliktu pomiędzy jednoznacznymi postanowieniami Traktatu, a prawem francuskim, nawet jeśli jest ono późniejsze, pierwszeństwo mają postanowienia traktatowe. Kwestią dyskusyjną jak i kłopotliwą był sam fakt badania przez Conseil d'Etat prawa wspólnotowego, a więc wkraczania w kompetencje ETS. Conseil d'Etat jednakże dowodziła, że weryfikując zgodność prawa krajowego z prawem wspólnotowym nie przeprowadza „badania konstytucjonalności”.

To podejście uznane zostało za „zaciemnianie” prawdziwej idei kontroli konstytucyjnej³⁵. W doktrynie francuskiej takie stanowisko uważane jest jako doktryna „pośredniej konstytucyjności” w sytuacji, gdy sędzia bada zgodność prawa krajowego z prawem traktatowym na mocy tej normy konstytucyjnej, która uznaje pierwszeństwo prawa traktatowego. Stwarza to kolejny problem dla sędziów krajowych, stojących przed wyborem co do zakazu stosowania prawa wewnętrznego sprzecznego z prawem wspólnotowym: albo wyłącznie na podstawie art. 55 Konstytucji, lub samoistnie, na zasadzie supremacji prawa wspólnotowego. Natomiast art. 55 Konstytucji nadaje również sędziemu administracyjnemu możliwość, a nawet obliuguje go, do badania słuszności prawa krajowego w stosunku do traktatów. Wyciągając dalsze wnioski sędzia, który rozstrzyga w miarę swoich kompetencji o konflikcie prawa krajowego ze wspólnotowym, nie powinien orzekać o niestosowności aktu wspólnotowego, lecz zwrócić się z zapytaniem wstępnym do ETS. Co więcej Conseil d'Etat w późniejszej sprawie *Boisdet*³⁶ rozszerzyła zasadę pierwszeństwa prawa wspólnotowego nad prawem krajowym (nawet jeśli później weszło w życie) na rozporządzenia. W kolejnych sprawach Conseil d'Etat nie tylko potwierdziła swoje poprzednie orzeczenia, ale również zbliżyła się do uznania zasad zawartych w orzecznictwie ETS, poprzez podporządkowanie się niektórym z nich (np. w sprawach *Franovich* czy *Bonifaci*).

Choć stanowisko takie stanowiło już olbrzymi krok naprzód, w sensie prawnej integracji, nadal nie można było go uznać za sprzyjające prawu

³⁵ P. Manin, *op.cit.*, str. 508.

³⁶ 24.09.1990 *Boisdet*.

³⁷ Sprawa *S.A. Rothmans International France i Philip Morris France* (sprawy połączone nr 56776 i 56777), AJDJ, 1992, C.E. Ass. 28.02.1992 oraz sprawa *Societe Arizona Tobacco*, C.E. 28.02.1992.

wspólnotowemu. Przykładem tego stała się sprawa *Societe Rothmans i Philip Morris*³⁷, w której Conseil d'Etat nie wzięła pod uwagę aktu wewnętrznego niezgodnego z celami zawartymi w Dyrektywie Rady 72/464 z 19.12.1972 o dostosowaniu monopolu krajowych wytwarzających produkty tytoniowe. Wprowadzała ona zasadę, że producenci i importerzy są uprawnieni do nakładania maksymalnych cen detalicznych na każdy produkt. Dwa francuskie przedsiębiorstwa, Rothmans International France oraz Philip Morris France wniosły skargę przed Conseil d'Etat na rozporządzenia ministra odmawiającego zgody na podwyższenie cen importowanych produktów. Conseil d'Etat stwierdzała, że art. 6 prawa z 24.05.1976 o monopolu państwa na produkty tytoniowe daje państwu znaczne uprawnienia w ustalaniu cen sprzedaży produktów importowanych z innych państw członkowskich, co jest sprzeczne z postanowieniami określonymi w Dyrektywie. Oznacza to, że art.6 prawa o monopolu państwa jest sprzeczny z celami Dyrektywy, a co za tym idzie traci on tym samym podstawy prawne swojego obowiązywania („*hyprocrisie juridique*”³⁸). Conseil d'Etat orzekła, że ustalenie cen przez państwo na innym poziomie, jaki został swobodnie ustalony przez powodów jest nielegalne i niezgodne z powoływana Dyrektywa. Dlatego ministerialna decyzja wobec powodów została unieważniona.

Przełomowa decyzja wydana została następnie w sprawie *Cohn-Bendit*³⁹, gdzie powód podnosił zastosowanie środków administracyjnych, które godziły w dyrektywę wspólnotową. Ten zarzut został potraktowany przez Conseil d'Etat bardzo restrykcyjnie, gdyż dowodowano, że dyrektywy są kierowane do państw członkowskich, a nie do osób, które powołują je przeciw zastosowanym środkom administracyjnym. W celu poparcia swego stanowiska przyjęta została bardzo ścisła wykładnia językowa art. 189.3 Traktatu, co było oczywistym zaprzeczeniem zasady prawnej określonej w sprawie *van Duyn*⁴⁰. Jednoznacznie z tego wynika, że Conseil d'Etat starała się nie dopuścić do tego stopnia

³⁸ Simon, *Le Conceil d'Etat, la directive, la loi, le droit: 'ad augusta per angusta'?* Europe, 4/1992, str. 4.

³⁹ C.E.Ass., 22.12.1978.

⁴⁰ Sprawa *Yvonne van Duyn v Home Office*, C 41/74, ECR, 1974: "It would be incompatible with the binding effect attributed to a directive by article 189 to exclude, in principle, the possibility that the obligation which it imposes may be invoked by those concerned. In particular, where the community authorities have, by directives, imposed on member states the obligation

integracji, który jej zdaniem stawał się już poważnym zagrożeniem dla właściwego zachowania równowagi podziału władzy pomiędzy Wspólnotami, a państwami członkowskimi.

Obawa ta zaczęła słabnąć, przeradzając się w dystansującą akceptację, zmierzającą do uznania, iż choć jednak nie można powoływać się na nieważność środka administracyjnego na zasadzie dyrektywy wspólnotowej, lecz istnieje prawo zaskarżenia przed sądem administracyjnym tego rozporządzenia, które wprowadza dyrektywę do krajowego porządku prawnego⁴¹. Wkrótce potem wydana, zbliżona merytorycznie decyzja, zakazywała sądowi administracyjnemu powoływania się na prawo krajowe, które byłoby sprzeczne z dyrektywą, nawet taką, która jeszcze nie została implementowana⁴². Wreszcie trzecia decyzja, stanowiąca kolejny krok naprzód, nie tylko pozwala sądowi administracyjnemu na odbieranie mocy prawnej rozporządzeniom krajowym godzącym w cel dyrektywy, ale również przyznawała jednostkom prawo wnoszenia o podjęcie odpowiednich środków pozwalających na transformację dyrektywy do krajowego porządku prawnego⁴³. W związku z tym pojawiają się dwa wnioski, a raczej dwie możliwości działania. Choć przyznane zostało prawo do zaskarżenia prawa krajowego implementującego akt wspólnotowy, to problem pojawia się wtedy, gdy nie zostały podjęte przez państwo żadne środki wprowadzające. Dlatego skarżącemu pozostaje jedynie zwrócić się do sądu administracyjnego z wnioskiem o właściwe transponowanie aktu do prawa krajowego, co wiązać się może z przeszkodami czasowymi w postaci przedłużenia postępowania⁴⁴.

to pursue a particular course of conduct, the useful effect of such an act would be weakened if individuals were prevented from relying on it before the national courts and if the latter were prevented from taking it into consideration as an element of community law. Article 177, which empowers national courts to refer to the court questions concerning the validity and interpretation of all acts of the community institutions, without distinction, implies furthermore that these acts may be invoked by individuals in the national courts”.

⁴¹ Sprawa *Confederation nationale des Societes de protection des animaux de France et des pays d'expression francaises*, C.E., 28.09.1984.

⁴² Sprawa *Federation francaise des societes de protection de la nature et autres*, C.E., 7.12.1984.

⁴³ Sprawa *Companie Alitalia*, C.E., 3.02.1989.

⁴⁴ Zgodnie z procedurą administracyjną chodzi o trzymiesięczny okres, po którym jeśli nie zostanie udzielona odpowiedź, to milczenie w sprawie traktuje się jak odpowiedź negatywną.

3. Stosowanie prawa wspólnotowego przez sądy krajowe

3.1. Decyzje Maastricht

3.1.1 Maastricht I

Jak w wielu pozostałych państwach członkowskich, przełomowym momentem stała się decyzja związana z akceptacją Traktatu z Maastricht⁴⁵. Sędziowie Conseil Constitutionnel rozpoczęli pracę od analizy statusu Traktatów, szczególnie w kontekście dwóch regulacji: zasady *pacta sunt servanda* zawartej w Preambule do Konstytucji z 1946 roku⁴⁶ oraz art. 55 Konstytucji z 1958 roku. W ich świetle uznano, posiłkując się doktryną Mattena⁴⁷, że będąc prawami, które zostały zawarte wcześniej od postanowień Konstytucji, nie mogą być brane pod uwagę. Następne jednakże tezy orzeczenia są bardziej znamienne, gdyż zawierają zasady, na podstawie których dokonane zostało przyjęcie Traktatu z Maastricht.

Po pierwsze uznana została możliwość transferu władzy na organizację międzynarodową, przez co nastąpiła wyraźna zmiana w stosunku do orzeczenia z roku 1976, przyzwalającego na konstytucyjne ograniczenia suwerenności, lecz zabraniającego jej transferu. Następnie przebadana została kwestia wzajemności⁴⁸ w realizowaniu postanowień traktatowych, skoro jednak art. R Traktatu uzależniał jego wejście w życie od ratyfikacji we wszystkich państwach członkowskich, to zasada ta została zachowana. Wreszcie odniesiono się również do praw człowieka oraz praw wynikających z tradycji konstytucyjnych, wspólnych dla Państw członkowskich, które uznane zostały przez nowy traktat za „ogólne prawa Wspólnoty”. Conseil Constitutionnel stwierdziła, że norma ta w połączeniu z procedurami krajowymi stwarza wystarczające zabezpieczenie i ochronę praw fundamentalnych.

⁴⁵ C.C., 09.04.1992, Maastricht I.

⁴⁶ Par. 14 preambuły do Konstytucji z 1946 roku: “*La République française, fidèle à ses traditions, se conforme aux règles du droit public international. Elle n’entreprendra aucune guerre dans des vues de conquête et n’emploiera jamais ses forces contre la liberté d’aucun peuple*”.

⁴⁷ Wyjaśniona poniżej.

⁴⁸ Par. 15 Preambuły Konstytucji z 1946 roku mówi o “*sous réserve de réciprocité*”.

Uznając powyższe kwestie za rozstrzygnięte, Conseil Constitutionnel przeszła do kolejnych części Traktatu z Maastricht, zawierających kontrowersyjne dla Francji postanowienia dotyczące obywatelstwa Unii, unii gospodarczo-monetarnej oraz kwestii imigracyjnych.

Po porównaniu postanowień Traktatu oraz Konstytucji okazało się, że nowy art. 8b(1) Traktatu⁴⁹ jest sprzeczny z Konstytucją, gdyż czynne i bierne prawo wyborcze jest wyłącznym uprawnieniem obywateli francuskich. Jednakże ostatecznie zaaprobowano to stanowisko, uzasadniając je przede wszystkim tym, że Parlament Europejski nie jest instytucją prawa francuskiego, stworzoną poprzez przekazanie suwerennej woli narodu francuskiego. Ponadto zgodnie z art. 4 TWE, każda instytucja wspólnotowa, a w tym i Parlament, działa w zakresie praw przyznanych jej przez Traktat. Bezpośrednią konsekwencją jest to, że „ciało to nie ma suwerennego parlamentu, korzystającego z kompetencji generalnych, ani nie zabiega o władzę w wykonywaniu suwerenności narodowej. Parlament Europejski jest częścią oddzielnego porządku prawnego, który nie jest porządkiem Republiki Francuskiej, mimo tego, iż jest zintegrowany z porządkami prawnymi różnych państw członkowskich”⁵⁰.

Następnie Conseil Constitutionnel rozważała szczegółowo aspekty unii gospodarczo-pieniężnej, dochodząc do wniosku, że Francja po przyjęciu Traktatu nie mogłaby dłużej być odpowiedzialna za swoją politykę monetarną. W związku z tym natomiast, że kwestie te stanowią nieodzowną część suwerenności narodowej, normy traktatowe stanowią naruszenie Konstytucji. Wreszcie nawiązując do art. G.23 Traktatu⁵¹, zmieniającego art. 100 C.3 TWE, polityka imigracyjna stanowi również

⁴⁹ Artykuł 8b 1. Każdy obywatel Unii, zamieszkały na terenie państwa członkowskiego, którego nie jest obywatelem, posiada prawo do głosowania i kandydowania w wyborach samorządowych w państwie członkowskim, na którego terenie przebywa, na takich samych zasadach, jak obywatele tego państwa. Prawo to będzie wykonywane zgodnie ze szczegółowymi ustaleniami przyjętymi przed 31 grudnia 1994 roku przez Radę działającą jednomyślnie, na wniosek Komisji i po konsultacji opinii Parlamentu Europejskiego; ustalenia te mogą przewidywać derogacje uzasadnione problemami specyficznymi dla danego państwa członkowskiego.

⁵⁰ C.C., 09.04.1992, Maastricht I

⁵¹ Artykuł 100: Rada, działając jednomyślnie na wniosek Komisji i po zasięgnięciu opinii Parlamentu Europejskiego i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, wydaje dyrektywy co do zbliżania takich ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych państw członkowskich, które bezpośrednio wpływają na ustanowienie lub funkcjonowanie wspólnego rynku.

jeden z podstawowych elementów suwerenności w związku, z czym artykuł ten nie jest zgodny z Konstytucją.

W ten sposób Conseil Constitutionnel uznała, że Francja nie może ratyfikować Traktatu, jeśli Konstytucja nie zostanie zmieniona w ten sposób, że przekaże suwerenne kompetencje w sprawach praw innych obywateli do uczestniczenia w wyborach, polityki monetarnej oraz imigracyjnej na rzecz Wspólnot. Nigdy przedtem się nie zdarzyło, aby Conseil Constitutionnel uznała jakiś traktat za sprzeczny z konstytucją. Nawet, poprzez to, że została wstrzymana ratyfikacja Traktatu, decyzję tą i tak uważa się za krok naprzód w uprzywilejowanym traktowaniu prawa wspólnotowego w stosunku do poprzednich decyzji⁵².

W związku z tym rozpoczęty został proces zmiany Konstytucji Francuskiej⁵³. Uchwalone przez Parlament oraz promulgowane przez Prezydenta Prawo Konstytucyjne⁵⁴ było pierwszym etapem w procesie implementacji Traktatu, a zakończonym jego ratyfikacją przez Prezydenta. W ten sposób w Konstytucji pojawiły się nowe przepisy⁵⁵ związane bezpośrednio z uczestnictwem w strukturach wspólnotowych, odwołujące się wyraźnie do wolnej woli państw kreujących Wspólnotę i Unię⁵⁶. Sformułowany w ten sposób przepis pozostawił Conseil Constitutionnel wybór, albo do rozszerzania procesu integracyjnego, albo do jego ograniczenia. W kolejnych artykułach Francja deklaruje przekazanie władzy koniecznej do prawidłowego funkcjonowania Unii⁵⁷. Zmieniono również normę dotyczącą praw wyborczych, w ten sposób, że od tej chwili wyłącznie obywatele Unii, przebywający we Francji, posiadają

⁵² Genevois, *La traite sur l'union europeenne et la Constitution*. Rev. fr Droit adm. 8(3)/1992.

⁵³ Art. 89 Konstytucji zawiera przesłanki "De la Révision".

⁵⁴ No. 92-554, 1992, J.O.R.F. 8406

⁵⁵ Titre XV - Des Communautés européennes et de l'Union européenne

⁵⁶ Article 88-1, *La République participe aux Communautés européennes et à l'Union européenne, constituées d'Etats qui ont choisi librement, en vertu des traités qui les ont instituées, d'exercer en commun certaines de leurs compétences*.

⁵⁷ Article 88-2, *Sous réserve de réciprocité et selon les modalités prévues par le Traité sur l'Union européenne signé le 7 février 1992, la France consent aux transferts de compétences nécessaires à l'établissement de l'union économique et monétaire européenne*. Sous la même réserve et selon les modalités prévues par le Traité instituant la Communauté européenne, dans sa rédaction résultant du traité signé le 2 octobre 1997, peuvent être consentis les transferts de compétences nécessaires à la détermination des règles relatives à la libre circulation des personnes et aux domaines qui lui sont liés.

czynne i bierne prawo wyborcze⁵⁸. Po pomyślnym wyniku przeprowadzonego referendum⁵⁹ przyjęcie Traktatu zostało ostatecznie zatwierdzone⁶⁰.

3.1.2. Maastricht II

W tym czasie grupa senatorów wystąpiła do Conseil Constitutionnel z wnioskiem o przeprowadzenie kolejnej rewizji Konstytucji⁶¹. Argumenty opierały się na fakcie odrzucenia w referendum przez społeczeństwo duńskie Traktatu z Maastricht, podczas gdy jednym z jego wymogów wejścia w życie, jest pomyślne zakończenie procedury ratyfikacyjnej we wszystkich państwach członkowskich. Ponadto, jako że Konstytucja Francji, zawiera klauzulę o przestrzeganiu prawa międzynarodowego, w tej sytuacji zostałaby ona naruszona, gdyż przez ratyfikację zostałaby podważona zasada *pacta sunt servanda*. Oprócz tego podniesiono nieadekwatność wprowadzonych nowych artykułów, dotyczących praw wyborczych. Conseil Constitutionnel odpowiedziała, że nie jest upoważniona do analizowania stanowiska duńskiego, gdyż nie leży to w jej kompetencjach oraz odrzuciła wniosek senatorów⁶².

3.1.3 Maastricht III

Kolejny wniosek został przedstawiony przez grupę posłów⁶³ i był zwrócony nie tyle przeciwko Traktatowi, co samej literze prawa. Podstawowym argumentem było założenie, że referendum przeprowadzane na podstawie art. 11 Konstytucji dotyczy tylko spraw narodowych, podczas gdy Traktat z Maastricht nie porusza zagadnień związanych z funkcjonowaniem instytucji francuskich. Conseil Constitutionnel ograniczyła się

⁵⁸ Article 88-3, *Sous réserve de réciprocité et selon les modalités prévues par le Traité sur l'Union européenne signé le 7 février 1992, le droit de vote et d'éligibilité aux élections municipales peut être accordé aux seuls citoyens de l'Union résidant en France. Ces citoyens ne peuvent exercer les fonctions de maire ou d'adjoint ni participer à la désignation des électeurs sénatoriaux et à l'élection des sénateurs. Une loi organique votée dans les mêmes termes par les deux assemblées détermine les conditions d'application du présent article.*

⁵⁹ 20.09.1992, choć zmiany zostały zaakceptowane niewielką przewagą głosów.

⁶⁰ Ustawa nr 92-1017, 1992 J.O.R.F., 13294.

⁶¹ Na podstawie art. 54 Konstytucji.

⁶² Sprawa 92-312, 1992 J.O.R.F. 12095.

⁶³ Na podstawie art. 61 Konstytucji.

jedynie do stwierdzenia, że nie posiada w tej sprawie jurysdykcji, gdyż zmiana prawa została zatwierdzona w referendum⁶⁴.

3.2. Decyzje sądów powszechnych

Zarówno sądy administracyjne jak i powszechne, pierwszeństwo pierwotnego i wtórnego prawa wspólnotowego wywodzą z art. 55 Konstytucji⁶⁵. Znacznie rzadziej decyzje o uchyleniu jakiegoś aktu wewnętrznego wywodzone są ze swoistego charakteru prawa wspólnotowego. W sprawie *Comité national de défense contre d'alcoolisme*⁶⁶ Cour de Cassation podkreślił, że pierwszeństwo prawa wspólnotowego przyznaje każdemu obywatelowi państwa członkowskiego prawo do zakazania niezgodnego z prawem wspólnotowym aktu prawa krajowego⁶⁷.

W związku z faktem, że tradycyjną rolą sędziów jest stosowanie i niekwestionowanie prawa uchwalonego przez Parlament, od pewnego czasu uznanie pierwszeństwa prawa wspólnotowego jest uzależnione od rodzaju aktu administracyjnego lub ustawodawczego, przeciwko któremu została wniesiona skarga.

Pierwszeństwo prawa wspólnotowego nad aktami o charakterze administracyjnym nie było nigdy kwestionowane, zarówno jeśli chodziło o pierwotne i wtórne prawo wspólnotowe⁶⁸. Badanie zgodności aktu administracyjnego w stosunku do prawa wspólnotowego odbywa się w dwóch etapach: pierwszy polega na zbadaniu czy akt ten jest objęty zakresem traktatowym, a następnie czy jest on zgodny z tymi traktatami. Jeśli chodzi o zgodność z prawem pierwotnym Sąd Apelacyjny w sprawie *Aldis*⁶⁹ stwierdził, że decyzja rządowa z 10.11.1983 jest niezgodna z art. 30 TWE w tym zakresie w jakim nakłada ceny minimalne na

⁶⁴ Sprawa 92-313 z 23.09.1992, 1992 J.O.R.F. 13337.

⁶⁵ Cass. Ass. Plen. 21.12.1990, *Directeur général des impôts v S.A. Royal*, *Gazette du Palais* 30-31.01.1991, str. 26; Cass.Crim. 05.12.1983, *Daloz*, 1984, str.217; C.E. 28.02.1992, *Societe Arizona Tobacco Products and S.A.Philip Morris France*.

⁶⁶ Cass.Crim. 16.07.1983, Bull.Crim.No 187, str.458.

⁶⁷ Podobnie w sprawie *Neudi v Motted* Sądu Apelacyjnego w Lionie, 04.10.1984, 1985, CMLR 247.

⁶⁸ Sprawa *Vile de Genve et autres* Rec. p. 205, 2705.1991; *Association des centres distributeurs Edouard Leclerc et S.A. des marches et des usines Auchan* Rec. p.399, 22.11.1991.

⁶⁹ Sprawa *Aldis v Chabrand*, *La Semaine juridique- Edition Generale* 1987 II 20722.

produkty paliwowe. Decyzja ta nie mogła być stosowana jako nakładająca podatków, czy też stosująca swoistą prohibicję. Dlatego sąd uznał szkodę wyrządzoną koncernowi sprzedającemu paliwo po cenach konkurencyjnych, mimo, iż swoją działalnością naruszył decyzję rządową. Prawo wtórne w postaci niewłaściwie implementowanych dyrektyw również było przedmiotem kontroli sądowej, jak w sprawie *Palazzi*⁷⁰. Przedmiotem skargi była odmowa przedłużenia pozwolenia na pobyt obywatelowi włoskiemu na podstawie Dekretu z 28.04.1981 implementującego Dyrektywę Rady 64/221/EEC o koordynacji środków specjalnych, dotyczących poruszania się i pobytu obcych obywateli, uzasadnionych względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego i zdrowia publicznego. Powód powoływał się na dyrektywę oraz sprzeczny z jej treścią dekret, który wymagał spełnienia takich przesłanek uzyskania przedłużenia, które według dyrektywy konieczne były tylko w przypadku wstępnego ubiegania się o wydanie pozwolenia. Conseil d'Etat uznała, że dekret narusza unormowania Dyrektywy, konsekwencją czego było anulowanie środków podjętych wobec poszkodowanego obywatela włoskiego.

W sprawie *Alivar*⁷¹ francuska spółdzielnia rozpoczęła sprzedaż ziemniaków włoskiej spółce. Umowa nie mogła być zrealizowana do czasu wydania odpowiedniego zezwolenia przez właściwe organy administracji publicznej, na co również miał wpływ niedobór ziemniaków na rynku. W tej sytuacji na podstawie art. 226 TWE Komisja wniosła sprawę przeciwko Francji do Trybunału Sprawiedliwości. Trybunał orzekł, że poprzez uwarunkowane eksportu od wydania pozwolenia przez właściwy organ, Francja narusza art. 29 TWE, zakazujący ograniczeń ilościowych w wywozie oraz wszelkich środków wywierających podobny skutek⁷². Następnie sprawa trafiła przed sąd administracyjny, przed którym domagano się odszkodowania za powstałe szkody. Conseil d'Etat uznała, że wymóg uzyskania pozwolenia oraz odmowa jego wydania były podyktowane ogólnymi względami ze względu na spadek produkcji ziemniaków we Francji. Dlatego uznano, że państwo mogło ponosić w tym wypadku odpowiedzialność bez winy, w celu wykazania przyczyn nietypowej sytuacji prowadzącej do powstania szkody przez działalność władz

⁷⁰ Sprawa *Palazzi*, C.E., 08.07.1991, Rec.p.276.

⁷¹ C.E. 23.03.1984, Rec., str. 128.

⁷² Sprawa *Commission v France*, C- 68/76, ECR, 1977.

francuskich. Conseil d'Etat nałożyła zobowiązanie na władze francuskie do naprawienia szkody, które to stanowisko uznano w doktrynie za zaskakujące⁷³. Orzeczona została odpowiedzialność państwa w tym zakresie, w jakim działalność władz sprzeczna była z art. 29 TWE oraz nie została oparta na zasadzie bezprawności, lecz na zasadzie odpowiedzialności bez winy. Decyzje tę poddano krytyce, ponieważ bardzo rzadko się do tej pory zdarzało, by sędzia administracyjny orzekł o odpowiedzialności bez winy państwa w świetle jego ekonomicznej interwencji. W późniejszych sprawach sądy administracyjne nie popierały tej argumentacji opierając się raczej na odpowiedzialności opartej na zasadzie winy.

W sprawie *Dangeville*⁷⁴ paryski Administracyjny Sąd Apelacyjny zasądził odszkodowanie w sprawie nieimplementowanej właściwie dyrektywy. Poszkodowane przedsiębiorstwo musiało zapłacić podatek VAT zgodnie z nieznowelizowanym przepisem francuskiego Code Général des Impôts, który powinien być zastąpiony właściwą dyrektywą, implementowaną przez państwo we właściwym czasie. W sprawie *Johnnie Walker*⁷⁵ ten sam sąd zasądził poniesione straty w odniesieniu do przepisów tego samego kodeksu, związanych z podatkiem od niektórych wyrobów alkoholowych, co Trybunał Sprawiedliwości uznał za naruszenie art. 90 TWE. W obydwu sprawach sąd administracyjny nie wyszczególnił tego, kto ponosi winę, uznając jedynie odpowiedzialność państwa za „bezprawną sytuację w ten sposób spowodowaną”.

Sądy francuskie są raczej oporne w przesyłaniu zapytań do Trybunału, które mogą pociągać za sobą omyłki, jak miało to miejsce w sprawie *Zacharias*⁷⁶. Cour de Cassation orzekł w sprawie przyznania odszkodowania spadkobiercom niemieckiego pracownika zatrudnionego we Francji, który uległ wypadkowi. Cour de Cassation nie widział podstaw do przyznania odszkodowania ze względu na brak wzajemnych regulacji traktatowych pomiędzy Niemcami i Francją, opierając się przy tym na przepisach francuskiej procedury karnej, jako podstaw do odmowy przyznania odszkodowania. Cour de Cassation stwierdził nadto, że Traktat

⁷³ P. Roseren, *The application of Community Law by French courts from 1982-1993*, CMLR 31/1994, str. 337 podobnie Dutheil de la Rochere, 1993, CMLR, 187-197.

⁷⁴ 1665 DF, 1992, 1420; AJDA, 1992, 768.

⁷⁵ 469 RJF, 1993, 268.

⁷⁶ Sprawa *Zacharias*, Cass. 03.03.1988, Bull.Civ.II p.30, No.55.

wyraźnie przewiduje zakaz dyskryminacji pracowników ze względu na pochodzenie wyłącznie do sytuacji związanych z warunkami pracy oraz zatrudnienia. Stanowisko to okazało się zdecydowanie odmienne do tego, które Trybunał Sprawiedliwości zawarł w sprawie *Cowan*⁷⁷. Trybunał odniósł się w niej do tych samych norm procedury karnej co w sprawie *Zacharias*. Państwo, zdaniem Trybunału, nie może odmawiać przyznania odszkodowania osobie, która uległa wypadkowi w tym państwie tylko ze względu na brak odpowiedniej wzajemnej umowy z innym państwem członkowskim, co wynika z traktatowego zakazu dyskryminacji. Przedmiotem innej sprawy było oskarżenie sprzedawcy telefonów nie posiadających atestu Urzędu Poczty i Telekomunikacji o popełnienie przestępstwa oszustwa⁷⁸. Cour de Cassation uznał, że Dyrektywa 88/301/TWE z 16.05.1988 o konkurencji na rynku telekomunikacyjnego sprzętu terminalowego⁷⁹ nie znosi przyznawania typowej zgody na sprzęt połączony z siecią telekomunikacji publicznej. Jednakże by móc orzec przestępstwo oszustwa zgodnie z francuska procedurą karną Cour de Cassation powinien najpierw ustalić czy te przepisy proceduralne są zgodne z Dyrektywą, a następnie przesłać zapytanie do Trybunału Sprawiedliwości w celu ustalenia zgodności. W rzeczywistości, jeśli państwa członkowskie mogą podejmować działania związane z instalacją terminali telefonicznych na podstawie uprzedniego zezwolenia to podstawowym warunkiem takiej procedury jest to, że będzie ona przyjęta przez jednostkę niezależną od głównego zarządcy sieci telekomunikacyjnej.

Podsumowanie

Francja, w przeciwieństwie np. do Holandii, należy do tej kategorii państw, które miały olbrzymie problemy z uznaniem supremacji porządku wspólnotowego⁸⁰. Zostało to potwierdzone przez Conseil Constitutionnel w sprawie *Administration des Douanes v. Jacques Vabre* z 24.05.1975 r. Z drugiej natomiast strony, sądom została przekazana kompetencja do

⁷⁷ Sprawa *Cowan*, C-186/87, 1989, ECR.

⁷⁸ Cass.Crim. 19.01.1993, *Dalloz Jurisprudence*, str. 462.

⁷⁹ O.J.1988, L 131/73.

⁸⁰ "This observation fits into a line of events in which France has proven to be an essential, but sometimes difficult, member of the Community" J. Plötnner, *Report on France...op.cit.*, str. 41.

badania zgodności ustawy z traktatem międzynarodowym. To ostatnie stwierdzenie stało się przyczyną nieudanego projektu zmiany ustawy o procedurze sądowej, zabraniającego sądom kwestionowania uchwalanych przez Parlament ustaw (tzw. *Amendement Aurillac*). Stanowisko powyższe popiera jednak stale Conceil d'Etat (sprawa *Syndicat general des fabricants de semoules de France* 1.03.1968), negując możliwość badania konstytucyjności ustawy pod kątem jej zgodności z prawem traktatowym. Jako jedynie uprawniona do kontroli konstytucyjności umów międzynarodowych, Conceil Constitutionnel, dopuszcza wyłącznie badanie owych umów przed ich wejściem w życie. Ta ostateczna decyzja dotyczy również traktatów, które uznano za „prawidłowo ratyfikowane (i) przyjęte”, co wyklucza badanie ich konstytucyjności.

Jurysdykcja nadana Trybunałowi Sprawiedliwości w sprawach o wydanie orzeczenia wstępnego nie umniejsza roli Conseil d'Etat ani Cour de Cassation, którym pozostawiono decyzję dotyczącą samodzielnego rozstrzygnięcia sprawy lub przekazania jej Trybunałowi Sprawiedliwości.